

M. Heidegger'in Onto-teoloji Kritiği Bağlamında *Causa Sui* Olarak Tanrı¹

Şükrü Mert Ünal*

Kevser Çelik**

ÖZET

Heidegger, Varlık sorusu temelinde Batı metafiziğini eleştirirken Varlık'ın bu gelenekte nasıl aşama aşama unutulduğunu göstermekle kalmayıp aynı zamanda Batı metafizik geleneğinin onto-teolojik yapısını da açığa çıkarmaya çalışır. Ona göre Batı metafiziğinin onto-teolojik yapısı içinde Tanrı kavramı metafizik sistemler için kurucu rolü üstlenir. Tanrı kavramına verilen bu rol *Causa Sui*'dir. Ancak Heidegger'e göre Tanrı *Causa sui* olarak, ilahi Tanrı'dan uzaklaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Heidegger, Onto-teoloji, Causa Sui, Metafizik, Tanrı

God As *Causa Sui* In The Context Of M.Heidegger's Critique Of Onto-Theology

ABSTRACT

While criticizing Western metaphysics on the basis of the question of Being, Heidegger not only shows how Being was gradually forgotten in this tradition, but also tries to reveal the onto-theological structure of the Western metaphysical tradition. According to him, within the onto-theological structure of Western metaphysics, the concept of God plays a founding role for metaphysical systems. This role given to the concept of God is *Causa Sui*. However, according to Heidegger, God as *Causa sui* turned away from the divine God.

Keywords: Heidegger, Onto-theology, Causa sui, Metaphysic, God

Heidegger (1889-1976), "metafizik felsefe"ye yapmış olduğu eleştirilerle dikkat çeken filozoflardan biridir. Onun bu eleştirileri arasında hem Hristiyan teolojisine yönelik

¹ Bu çalışma Ünal, Şükrü Mert (2018). "Onto-teoloji'nin Dekonstrüksiyonu", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman Doç. Dr. Kevser Çelik, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, Isparta) adlı Yüksek Lisans tezinden üretilerek hazırlanmıştır.

* Arş. Gör., SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Türk-İslam Düşüncesi Tarihi Anabilim Dalı, mertunal@sdu.edu.tr Orcid: 0000-0003-1499-5099

** Doç. Dr., SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Sistemantik Felsefe ve Mantık Anabilim Dalı, kevsercelik@sdu.edu.tr Orcid: 0000-0001-6604-3650

eleştirileri hem de bu teolojinin gelişmesinde “metafizik felsefe” olan Yunan felsefesine yönelik eleştirileri yer almaktadır. Aslında bu iki şeye yaptığı eleştiri, aynı temele sahiptir. Bu temel ise şudur: “Metafizikte, (ontoloji -varlıkların bilimi olarak anlaşılan) felsefe ile teoloji arasında fark yoktur.” Buna göre metafizik “onto-teoloji” olmaktadır ve bundan dolayı yalnızca felsefe ya da teoloji tarafından aşılması gerekmektedir.³

Bu eleştirileri doğrultusunda Heidegger'in modernitenin en büyük sorununu en genel anlamda tanımlamak için kullandığı adlandırma, “ ‘Varlık’ın unutulmaya (tam anlamıyla kayıtsızlık) yüz tutmasıdır.”⁴ Ona göre metafizik, “düşünce için en önemli soru olan” “Varlık” sorusunu sormaz. Bununla birlikte o, Tanrı sorusundan soyutlanmış bir şekilde “Varlık” sorusunun sorulması gerektiğini belirtmektedir.⁵

Heidegger, *Varlık ve Zaman*'da Varlık sorusunu yeniden ve uygun şekilde sormaya ilişkin yapmış olduğu girişimde Batı metafiziğinin Antik Yunan'da başlayan serüveninde Varlık'ın aşama aşama unutulduğunu ileri sürer. Heidegger, bu girişime Varlık sorusu ile başlar; Ona göre Varlık sorusu bizi her zaman ilgilendirmesi gereken özel bir sorudur. Heidegger bunu “Kant'ın Varlık Tezi”nde şu şekilde ifade eder:

Onu “varlık” [Sein] kelimesiyle adlandırıyoruz. Bu ad, “vardır” [ist], “var olmuştur” [ist gewesen] ya da “var olacaktır” [ist im Kommen] dediğimizde kastettiğimizi adlandırıyor. Her şeyin; bize ulaşan ve bizim ulaştığımız her şeyin yolu, ister konuşulsun, ister konuşulmasın, “o vardır”ın [es ist] üzerinden geçer. Bunun böyle olmasına asla karşı çıkmayız. “Vardır”, bizim için bütün açık ve örtük çekimleriyle tanıdıktır. Ama yine de ne zaman bu kelime, yani “varlık” kulağımıza çarpsa, onunla hiçbir şey düşünmediğimizi belirtiriz.⁶

Varlık, her zaman bildiğimizi sandığımız, kendisiyle ne demek istediğimizin farkında olduğumuzu düşündüğümüz bir terimdir. Her zaman bir Varlık anlayışı içinde, bir Varlık bağlamında konuşuruz. Bir önerme dile getirdiğimizde, aslında bir Varlık'ı da dile getirmiş, bir Varlık'a gönderme yapmış oluruz. Dahası, “Nedir?” sorusu ile

³Williams, John Reynold, (2005), *Heidegger'in Din Felsefesi*, çev. Mehmet Türkeri, İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, s. 123-4.

⁴ Young, Julian (2017), *Heidegger'in Geç Dönem Felsefesi*, çev. Elif Korkut, İstanbul: Dergâh Yayınları, s. 43.

⁵ Williams (2005): 126.

⁶ Heidegger, Martin (2010), “Kant'ın Varlık Tezi” çev. Özgür Aktok, Ed. Özgür Aktok-Metin Bal, *Heidegger içinde*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, s. 76.

karşılaştığımızda da aynı şekilde bir Varlık sorusu ile karşılaşmış oluruz. Heidegger bunu şöyle ifade eder:

Her zaman bir varlık- anlayışı içinde deviniriz. Bundan Varlığın anlamına ilişkin belirtik soru ve onun kavramına doğru eğilim doğar. “Varlık” ne demektir, bilmeyiz. Ama “ ‘Varlık’ nedir?” diye sordüğümüzde bile, “dir” i anlamayı sürdürürüz, üstelik “dir”in neyi imlediğini kavramsal olarak saptayamasak da.⁷

“Nedir?” sorusunun bir varlık anlayışına gönderme yaptığı dikkate alınırsa sorunun basit bir soru olmadığını ifade edebiliriz. Bu bakımdan varolanların ne olduklarını (veya varolanın ne olduğunu) sormak bu *varolanların varlığı* hakkında soru yöneltmek anlamına gelir. Heidegger’in ifadesiyle; “varolanlardan söz edilen her durumda ... “is (olmak/varolmak/-dır)” kelimesi [bu] varolanların varlığını adlandırır.”⁸ Ona göre, Nedir? sorusu Yunanca bir soru sorma tarzını ifade eder;

(...) ne, kökeni açısından Yunancadır: hala bugünkü soru sorma tarzımız Yunancadır. Nedir bu diye sorarız. Bu, Yunanca şu demektir: *ti estin*. Ancak bir şeyin ne olduğu sorusu; çok anlamlıdır (...) Bu Sokrates, Platon ve Aristoteles’in geliştirdiği soru sorma tarzıdır. Onlar örneğin şöyle sorarlar: nedir bu- güzel olan şey? Nedir bu- bilgi? Nedir bu- doğa? Nedir bu- devinim? Ancak şimdi, yukarıda dile getirilen sorularla sadece doğanın, devinimin, güzel olanın ne olduğunun daha iyi tanımlanmasına çalışmadığına, aksine aynı zamanda “nedir”in ne anlama geldiğine, *ti*’nin nasıl anlaşılması gerektiğine dair bir yorumun da verildiğine dikkat etmeliyiz. (...) Her ne olursa olsun şu geçerlidir: felsefeyle ilgili olarak nedir bu? diye sordüğümüzde, aslı Yunanca bir soru sorarız.⁹

Heidegger’e göre Batı metafiziğinde “Nedir?” sorusunu Varlık adına sorulduğunda cevap olarak varolanlar işaret edilmiştir. Başka bir ifadeyle “metafiziğin “Varlık” olarak gördüğü varolanların ne oldukları sorusunun cevabı aslında çok daha net bir şekilde

⁷ Heidegger, Martin (2004), *Varlık ve Zaman*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi, s. 24.

⁸ Thomson, Iain (2012), *Heidegger: Onto-teoloji/ Teknoloji ve Eğitim Politikaları* çev. Hüsamettin Arslan, İstanbul: Paradigma Yayınları, s. 19. Kitabın orijinali ile karşılaştırmalı olarak çevrilmiştir.

⁹ Heidegger, Martin (1995), *Nedir bu felsefe?* çev. Ali Irgat, İstanbul: Afa Yayınları, s. 31-2.

“varolanların varlığı” (das Sein des Seienden) diye anlaşılmış olmayı gerektirir.”¹⁰ Bu durum kaçınılmaz şekilde Varlık sorusunun unutulmasıyla sonuçlanır;

Sözü edilen soru bugün unutulmuştur (...) Varlığın yorumu için başlıca Yunan yaklaşımlarının temelinde bir inak gelişmiştir ki, Varlığın anlamına ilişkin soruyu yalnızca gereksiz olarak bildirmekle kalmaz, ama bir de sorunun göz ardı edilmesini aklar.¹¹

Batı metafiziği, bu şekilde Varlığın anlamı sorusu yerine “Varlık nedir?” sorusunu sormuş ve onu bir tür kavram şeklinde ele alarak bir “varolan”a indirgemıştır. Dolayısıyla, Heidegger'in ifadesiyle, “Avrupa düşüncesine var olan [das Seiende]¹² nedir?” sorusu yön vermiş ve Avrupa düşüncesi, varlığı bu şekilde araştırılmıştır.¹³ Varlığı bir varolana indirgeyerek araştıran Batı metafiziğinde, yalnızca “varolan” göz önünde bulundurularak Varlık unutulmuştur. Başka bir ifadeyle Varlık ile varolanlar arasındaki ayrım ihmal edilmiş, Varlık varolanlarla karıştırılmış, Varlık bir varolan gibi düşünülmüştür.¹⁴

Varlık ile varolanlar arasındaki ayrım, Ontik-ontolojik ayrım ya da Ontolojik fark ifadesi, “ilk olarak 1927’de Varlık (das Sein) ve varolanlar [beings] ya da kendilikler [entities] (das Seiende) arasındaki ayrıma işaret etmek için”¹⁵ Heidegger tarafından ortaya konulmuştur. Ontolojik fark, ontik-ontolojik sorgulamayı da ifade eder. Ontik sorgulama, Ontoloji dışında kalan tüm bilimlere, pozitif bilimlere atfedilir. Ontik sorgulama, pozitif bilimlerin nesnesine yaklaşımını ifade eder. Bu yaklaşımda bilimin nesnesi olan varolanlar, hem var olarak varsayılır hem de diğer varolanlara gönderme yaparak, onlardan hareketle ele alınır. Ontolojik sorgulama türü ise, bilimin ontik kavrayışının aksine varolanın kendisi üzerine bir sorgulamadır. Başka bir ifadeyle, ontolojik sorgulama, varolanın varlığa sahip olmasının kendisini onun bir olanaklılık koşulu olarak inceler.¹⁶ Heidegger’e göre, Batı metafizik tarihinde Varlık’ın unutulmasına neden olan şeyin temelinde, Varlık ile

¹⁰ Thomson (2012): 19.

¹¹ Heidegger (2004): 20.

¹² das Seiende, Heidegger felsefesinde bir yandan dünyamızda karşılaştığımız, fenomen olarak kendini gösteren; yani “olup biten” tek tek şeylere gönderme yapar. Bu durumda sayılabilir bir nitelik taşır. Mesela şu önümdeki masa bir “Seiende”dir [ein Seiendes] bir de, sayılabilir olmayan, daha soyut, daha genel anlamıyla “Das seiende”den bahsedilebilir. Das Seiende, bu durumda bütün görünüşe gelen şeyleri kapsayan; genel olarak olup biten; var olan anlamındadır. Aktok, Özgür, (2010), “Sunuş”, edit. Özgür Aktok-Metin Bal, *Heidegger* içinde, Ankara: Doğu Batı Yayınları, s. 34.

¹³ Heidegger (2010): 79.

¹⁴ Aktok, Özgür (2017), “Platon’un Mağarasına Dönüş Yolunda: Heidegger, Platon ve *Aletheia*”, *Heidegger* içinde, Felsefi Düşün Akademik Felsefe Dergisi Sayı: 8, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, s. 52.

¹⁵ Inwood, Michael (2012), “Heidegger Düşüncesinin Temel Kavramları,” çev. Metin BAL *Heidegger* içinde, Konya:Özne Dergisi Sayı: 16, s. 268.

¹⁶ Aktok (2017): 50-2. Ayrıca ontik-ontolojik ayrımı için bkz. Heidegger, Martin (2002a), “Fenomenoloji ve Teoloji,” Der. Ahmet Demirhan, *Heidegger ve Teoloji* içinde, İstanbul: İnsan Yayınları, s. 33-48.

varolanlar arasındaki ontolojik ayrımın yapılmaması yatmaktadır.¹⁷ Ontolojik farkı unutan “Batı metafiziği, varolan şeyle meşgul olurken ikincisini, “varolan”ın var olmağını [Varlığını] unut[ul]maya terketmiştir.”¹⁸ Heidegger bunu şöyle ifade eder; “Varlık’ı bir varolana indirgeyen Metafizik, Varlık’ı Varlık olarak düşünmez; Varolan ile Varlık arasındaki farkı düşünmez. Metafizik, Varlığın kendisinin Hakikati hakkında soru sormaz.”¹⁹ Öyle ki Varlık üzerine bu düşünce, Platon’dan Nietzsche’ye kadar tüm Batı düşüncesi üzerinde hâkim bir konumdadır. Heidegger, *The Basic Problems of Phenomenology*’de (*Die Grundprobleme der Phanomenologie*) şunu söyler:

Ontolojinin varlığın bilimi olduğunu söyledik. Fakat varlık her zaman varolanların varlığıdır. Varlık özsel olarak varlıktan, bir varolandan farklıdır. Varlık ve varolanlar arasındaki ayrım nasıl kavranılmalıdır? Bunun açıklanabilmesinin olanağı nedir? Eğer varlık, bir varlığın kendisi değilse, o zaman nasıl yine de varolanlara ait olur? (...) Varlık varolanlara aittir ne anlama gelir? Bu sorunun cevabı, varlık bilimi olarak kabul edilen ontolojinin problemlerini ortaya koymak için gerekli temel varsayımlardır. (...) varlık ve varolanlar arasındaki farkı açıkça ortaya koymalıyız (...) bu ayrım ontoloji için ilk ve en temel ayrımdır. Bunu varlık ve varolanlar arasındaki fark, ontolojik fark olarak adlandırıyoruz.²⁰

“Varlık” ve “varolan” arasındaki ontolojik ayrımı ihmal eden Batı düşüncesinde varolanlar, kendiliğinden açık olarak kabul edilen kavramlar olarak, hiyerarşik bir düzen meydana getirir. Ontolojik farkın düşünülmediği bu düzen içinde, töz adını verdiğimiz kavramlar bu hiyerarşik düzenin en üst basamağındadır. Töz, Batı metafiziği boyunca farklı isimlerle kendisini gösterse de, temelde aynı işleve sahiptir. Töz diğer varolanların nedeni olarak işlev görürken, diğer varolanlar da töz ile birlikte anlamlıdır. Dolayısıyla ontolojik farkın unutulmasından ileri gelen bu düzen içinde Batı metafiziği “Varlık” ve “varolan” arasındaki ontolojik ayrımı ihmal eden ve böylece bir üstün Varlık’a müracaatla

¹⁷ Grekçede to on (varolan şey) ve to einai (varolan şeyin Varlığı); Latince *ens* ve *esse*; Fransızca *l’etant* ve *l’être*, Almandada *das Seiende* ve *das Sein*. Ayrıca Heidegger, İngilizcede bu kullanımlara en yakın olanın varolanlar kastedildiğinde *beings*, varolan her ne ise onun varolmağı kastedildiğinde ise *Being*, Varlık olacağını ifade eder. Baret, William (2008), “Heidegger: Toplu Bakış” çev. Ahmet Aydoğan, *Heidegger* içinde, İstanbul: Say Yayınları, s. 47.

¹⁸ Baret (2008): 47.

¹⁹ Heidegger, Martin (2013) *Hümanizm Üzerine*, Çev. Yusuf Örnek, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yay., s. 14.

²⁰ Heidegger, Martin (1988), *The Basic Problems of Phenomenology*, trans. Albert Hofstadter, Bloomington&Indianapolis, USA: Indiana University Press, s. 17.

varolanlara ilişkin bir açıklama getirmeye çalışan bir yapı haline gelir ve Heidegger'in *onto-teoloji*²¹ adını verdiği biçime bürünerek ontolojik farkın üzerini tamamen örter.²² Başka bir ifadeyle, “varolanları, bütünlük içinde *on*, en üstün varolan, *theos*, ve onları dengede tutan yasa *logos* şeklindeki metafizik diziliş, *onto-teo-lojik* düzendir.”²³ Batı metafiziğinde, “varolan ne’dir?” sorusuna birbirinden farklı iki cevap verilmiş, aynı anda iki yolu birden izlenmiştir. Bu nedenle “varolan ne’dir? sorusu “iki katlı” bir sorudur.²⁴ Heidegger bunu “Metafiziğin Onto-teolojik İnşası”da şu şekilde ifade eder:

Metafizik, haddi zatında, yani genelde varlıkları düşünür.
Metafizik, haddi zatında varlıkları, bir bütün olarak düşünür.
Metafizik, Varlıkların Varlığını, hem en genel olan şeyin (ontolojik olarak), her yerde kayıtsız olarak geçerli olan şeyin zemin verici birliğidir ve hem de zeminin, yani En yüce’nin (teolojik olarak) sebebini izah eden her şeyin birliğindedir. Bu nedenle, varlıkların Varlığı, zeminlenen zemin olarak düşünülür. Böylece metafizik, temelde ve zeminden itibaren, zeminlenen şeydir, zeminin sebebini izah eden şeydir, zeminle izah eden şeydir ve son olarak izah etmek için zemin denilen şeydir.²⁵

²¹ Onto-teoloji, bir kavram olarak ilkin Kant’ın *Salt Aklın Eleştirisi*’nde karşımıza çıkar. Kant, ontoteoloji (ontotheology) ve kozmoteoloji (cosmotheology) kavramlarını iki karşıt transendental teolojiyi birbirinden ayırmak için kullanır. İlgili kısım için bkz. Kant, Immanuel (Basım yılı?), *Arı Usun Eleştirisi*, (Çev. Aziz Yardımlı), İstanbul: İdea Yayınevi, s. 304. Heidegger, terimi kısmen de olsa Kant’ın kullandığı anlamda kullanır. Ancak terim, Heidegger için çok daha fazlasını ifade eder. Ona göre Onto-teoloji olarak metafizik, Antik Yunan’dan günümüze tüm metafizik kurgulamaların yapısının ve filozofların tanrısının en tepesinde bulunduğu bir sistemdir. Heidegger’in cümleleriyle; “Ortaçağ döneminden modern döneme geçiş sırasında Varlığın bilimi, yani genelde haddi zatında varlıkların bilimi için alimlerin verdiği isim, antosofi, ya da ontolojidir. Ancak, Greklerle başlangıcından itibaren, Batı metafiziği, ağırlıklı olarak hem ontoloji hem de teoloji olmuştur ve bu başlıklara bağlı olmadan hala öyledir. Bu nedenle benim başlangıç dersim olan *What Is Metaphysics?* (1926) Metafiziği, haddi zatında ve bütün olarak varlıklar hakkındaki sorgulama olarak tanımlar. Bu bütünün bütünlüğü, oluşturucu zemin olarak birleştiren bütün varlıkların birliğidir. Okuyabilenler için bu şu anlama gelir: Metafizik, onto-teo-loji’dir” (Heidegger (2002b): 56). Buradan anlaşılacağı üzere Heidegger önceleri kendi felsefesi için metafizik ve ontoloji şeklinde adlandırmayı uygun görmüş olsa da, bu adlandırmaların “onto-teo-lojik gelenek” ile olan ilişkisinden dolayı, daha sonra bu adlandırmalardan vazgeçmiştir. Hatta ona göre ‘felsefe’ terimi de aynı gelenekten dolayı uygun bir adlandırma değildir; bu yüzden, Heidegger kendi çabasını ‘düşünme’ olarak adlandırmaktadır. Dolayısıyla ona göre felsefe, metafizik, ontoloji ve teoloji hepsi temelde aynıdır (Williams (2005): 124).

²² Dasdur, Françoise (2014), “Heidegger’in Fransa’da Alımlanışı ve Alımlanmayışı”, der. Sadık Erol Er, *Heidegger Paris’te* içinde, İstanbul: Otonom Yayınları, s.29.

²³ Schurmann, Reiner (1978), *Heidegger on Being and Acting*, Bloomington: Indiana University Press, s. 198.

²⁴ Thomson (2012): 20.

²⁵ Heidegger, Martin (2002b), “Metafiziğin Onto-teo-lojik İnşası”, der. Ahmet Demirhan, *Heidegger ve Teoloji* içinde, İstanbul: İnsan Yayınları, s.58.

Bunun anlamı şudur; “Metafizik, hem aşağıdan yukarıya *ontolojik* olarak bir temel sağlamanın²⁶ hem de yukarıdan aşağıya *teolojik* olarak temel vermenin²⁷ birliği olarak *onto-teolojik* bir yapıdadır.”²⁸ Daha açık bir ifadeyle; varolanların varlığı hem *ontolojik* olarak temel bir varolana hem de *teolojik* olarak en yüksek varolana dayandırılmaktadır.²⁹ “Varolan nedir?” sorusu aslında hem bir varolanı varolan yapan şeyi hem de bir bütün olarak varolanların varolma tarzını ya da varolanların “neliğini” bir bütün olarak soran bir sorudur. Heidegger, Batı metafiziğinin *Onto-teolojik* bir yapıda olduğunu ileri sürerken temelde bu iki sorunun metafizik tarihi boyunca belirsiz ve iç içe geçmiş halde olduğunu iddia eder.³⁰ Bu aynı zamanda metafiziğin ontolojik ve teolojik karakterinin de iç içe geçtiği anlamına gelir. Ontolojinin ve teolojinin bu iç içeliğinin keşfiyle birlikte Heidegger metafiziğin temel *onto-teolojik* karakteri diye adlandıracağı şeyi açıkça dile getirir.³¹ Heidegger şöyle ifade eder:

Batı düşüncesinin tarihini yeniden anımsarsak şunu fark ederiz: Varlık sorusu, var olanın varlığı sorusu olarak karşımıza ikili olarak çıkar. Bu soru, bir yandan genel olarak var olanın var olan olarak ne olduğunu sorar. Bu sorunun çerçevesi içinde ortaya çıkan çalışmalar, felsefe tarihi boyunca “ontoloji” başlığı altında ele alınmıştır. “Var olan nedir?” sorusu, aynı zamanda “hangi var olan, nasıl en yüksek var olan olarak vardır?” sorusudur. Bu, tanısal olana; Tanrı’ya dair bir sorudur. Var olanın varlığına dair ikili soru, kendisini “onto-teo-loji” başlığı altında özetlememize izin verir. Bu ikilik “var olan nedir?” sorusu, bir yandan “var olan (genel olarak) nedir?” diğer yandan (en mükemmel) varlık nedir (hangisidir)?” sorusu olarak ortaya çıkar.³²

Heidegger’e göre *Onto-teolojik* araştırmanın tarihi boyunca, sadece en yüksek var olanın ne olduğunun gösterilmesi değil, aynı zamanda var olanın en üstün olanının, Tanrı’nın, var olduğunun tanıtlanması ödevi de ortaya çıkmıştır.³³ Burada karşımıza iki

²⁶ Heidegger burada ontolojik anlamda temel vermenin karşılığı olarak Ergründen terimini kullanır. Ergründen, dibine ulaşmak, nüfuz etmek, keşfetmek anlamlarının yanı sıra bir şeyin temeline ulaşmak, çok daha kesin şekilde tespit etme arayışı anlamlarına gelir (Thomson (2012): 28).

²⁷ Burada ise Begründen terimini kullanır. Begründen, nedenlerini vermek, gerekçelendirmek, temelinin vermek anlamlarının yanı sıra tesis etmek, kurmak anlamlarına gelir (Thomson (2012): 29).

²⁸ Thomson (2012): 28.

²⁹ Heidegger (2002b): 58.

³⁰ Thomson (2012): 20.

³¹ Thomson (2012): 21.

³² Heidegger (2010): 80. Heidegger burada metafizik sorusunun formel *onto-teolojik* yapısının kısaca ana hatlarını çizer (Thomson (2012): 22).

³³ Heidegger Martin (1998), *Pathmarks*, ed. William McNeill, Cambridge: Cambridge University Press, s. 341.

durum çıkmaktadır. İlk durumda, soruşturma genel anlamda Varlık'ın özü, yani ontoloji olarak bildiğimiz şey içindir.³⁴ Başka bir ifadeyle Metafizik bir taraftan şunu sorar: “Varolan olarak varolan nedir? Heidegger için bu *ontolojik* bir sorudur. Burada “araştırılması gereken şey, bir varlığı varlık yapan şey, yani sadece varlık bakımından varlıktır.”³⁵ Heidegger'in bu noktadaki temel tezi şudur: metafizik, varolanların en tümeli ve ilk ilkesi temelinde varlığı düşündüğü zaman ontolojidir.³⁶ Yani metafizik, bütün varolanların paylaştıkları birleştirici unsurun ne olduğunu bulmaya çalışır. Bunun anlamı şudur: varolanın görevi, bütün başka varolanların ontolojik temeli olmaktır ve bu durumda onlara *temel sağlama* görevi görür.³⁷ Bu anlamda düşündüğümüzde Heidegger'e göre, “Varlık zemin olarak görüldüğünden, varlıklar zeminlenen şeylerdir; ancak, en yüce varlık, ilk sebep verme anlamında göz önüne alınandır. Metafizik varlıkları haddi zatında bütün varlıklar için ortak olan zemin açısından düşündüğü zaman, bu durumda onun mantığı (lojik'i) onto-lojiktir.³⁸

Varolanların varlığının araştırılması esnasında karşımıza çıkan *ikinci* durumda ise Metafizik, bütün varolanların üstünde yer alan en yüksek ilke ile varlığı düşündüğünde metafizik araştırma bir bütün olarak varolanların temeli için soru sorar ve durumda metafizik, teolojidir.³⁹ bu en yüksek ilkenin ne olduğunu Heidegger, “Platon'un Hakikat Doktrini”nde (“Platons Lehre von der Wahrheit”) şöyle ifade eder:

Bu en yüksek ve ilk sebep olan şeye, Platon ve buna bağlı olarak Aristoteles [to theion] ilahi olan adını verir. Bu zamandan beridir, varlık [idea] olarak yorumlanır, varolanın varlığı hakkında düşünmek metafizikseldir ve metafizik teolojik olmuştur. Bu durumda teoloji, varolanın “sebebi”nin Tanrı olarak yorumlanması ve varlığın bu sebeple aktarılması anlamına gelir, zira bu sebep kendi içinde varlığı barındırmakta ve tüm varlıklar içinde en-çok-varolan olduğu için, varlığı bizzat kendisinden dağıtmaktadır.⁴⁰

³⁴ Hart, Kevin (2000), *The Trespass of the Sign: Deconstruction, Theology and Philosophy*, New York: Fordham University Press, s. 77-8.

³⁵ Thomson (2012): 22; Heidegger (1992): 10.

³⁶ Kılıç, Sinan (2019), *Heidegger'de Metafizik Fark*, İstanbul: Çizgi Yayınları, s. 112.

³⁷ Thomson (2012): 23.

³⁸ Heidegger (2002b): 65.

³⁹ Kılıç, (2019):112; Hart (2000): 77-8.

⁴⁰ Heidegger, Martin (2016), “Platonun Hakikat Doktrini”, çev. Zeynep Berke Çetin, *Kutadgu Bilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Heidegger Sayısı*, Sayı: 30, İstanbul, s. 47.

Teoloji olarak metafizik varolanların nihai nedenini ve temelini sorar. Batı metafiziğine baktığımızda en üstün varolanın her şeye zemin veren olarak belirlendiği her durumda metafizik, teoloji halini almıştır.⁴¹ Heidegger'in ifadesiyle, "Metafizik haddi zatında varlıkları bir bütün olarak, her şeyin sebebini izah eden en yüce varlık açısından düşündüğü zaman, bu durumda onun mantığı (lojik'i) teo-lojik'tir."⁴² Heidegger, bunu *The Basic Problems of Phenomenology*'de şöyle ifade eder:

Tanrı en üstün varlıktır, *summum ens*'tir, en mükemmel varlıktır, *ens perfectissimum*'dur. (...) Tanrı sadece bir varlığın varlığının temel ontolojik örneği değil, aynı zamanda bütün varolanların ilk temelidir. Tanrısal olmayan varlık, yaratılmış olan varlık en üstün varlığın varlığı aracılığıyla anlaşılmalıdır. Varlık biliminin ayırt edici bir anlamda Tanrı olan varlığa yönelmesi tesadüfi değildir. Bu Aristoteles'in prote philosophia, ilk felsefe olarak adlandırdığı şeye kadar geri gider.⁴³

Heidegger'in metafiziğin *onto-teolojik* inşası bağlamında, teoloji ile ontolojinin iç içe geçişliğini en detaylı şekilde "Metafiziğin Onto-teolojik İnşası"nda ele alır. Heidegger ilgili yazıda *onto-teolojinin* tamamına erdirilmesini özne ve nesnenin, düşünce ve Varlığın, bilenin ve bilinenin nihayetinde mutlak kavramında özdeşleştiren Hegel'de konumlandırır.⁴⁴ Heidegger'e göre Hegel'in bu yorumu "felsefenin aslında en başından itibaren nasıl bir teoloji olarak sürüldüğü gösterilir."⁴⁵ Heidegger'e göre buradan şu sonuç çıkar; "Eğer bilim Tanrı ile başlıyorsa, bu durumda o Tanrı'nın bilimidir: teolojidir... Şu denilebilir; metafizik, teolojidir". Tanrı hakkında bir ifadedir; çünkü Tanrı felsefeye girer."⁴⁶ Tanrı'nın felsefeye girişi Heidegger için teolojinin tekrar sorgulanmasını ifade eder. Çünkü *onto-teoloji* Heidegger için bu yapıyla "kötü bir ontoloji ve kötü bir teolojidir."⁴⁷ Heidegger, *Hegel's Concept of Experience*'de şunu belirtir:

Bilim Aristoteles tarafından -varolanları varolan olarak gözlemleyen- ilk felsefe olarak betimlenir. Fakat ilk felsefe varolanları sadece onların varlık olmağında düşünmez, o aynı

⁴¹ Thomson (2012): 25.

⁴² Heidegger (2002b): 65.

⁴³ Heidegger (1988): 29.

⁴⁴Rubenstein, Mary-Jane (2003), "Unknown Thyself: Apopharicisim, Deconstruction, and, Theology After Ontotheology", *Modern Theology* (içinden), USA: Blackwell Publishing, s. 389.

⁴⁵ Bal, Metin (2017), "Tanrı Felsefeye Nasıl Girer? Sorusuna Cevaplar Olarak Platon'un *Euthyphron* Diyaloğu ve Heidegger'in Ontoteoloji Eleştirisi", İstanbul: Felsefi Düşün Akademik Felsefe Dergisi, Sayı: 8, s. 37.

⁴⁶ Heidegger (2002b): 55-7.

⁴⁷ Rubenstein, Mary- Jane (2008), "Dionysius, Derrida, and the Critique of Ontotheology" *Modern Theology*, Division I Faculty Publications. 24:4, s.730.

zamanda onları tüm saflığında varolmaklıkla uyumlu varlığı, en üstün varlığı da düşünür. Bu varlık, to theion, ilahi varlık, ayrıca ilginç bir biçimde bir belirsizlikle Varlık olarak adlandırılır. Ontoloji sıfatıyla ilk felsefe, ayrıca gerçekten olanın teolojidir. O daha uygun olarak teoloji olarak adlandırılmalıdır. Esasen varolanların bilimi onto-teolojiktir.⁴⁸

Heidegger'e göre Antik çağdan bu yana felsefe, varlığı hem genel olarak varlık olmaklığı bakımından hem de en üstün varlık olma bakımından inceler. Varlık, en üstün olma bakımından incelendiğinde ilahi olan, bir varlık olarak düşünülmüştür. Dolayısıyla Heidegger, burada metafiziğin *teolojik* doğasının ya da metafiziğin en üstün varlığı düşünmesinin aslında *teoloji* olarak adlandırıldığını ifade eder. Başka bir ifadeyle, Batı metafiziğinin anladığı haliyle ya da *onto-teolojide* düşünüldüğü haliyle *teoloji* Heidegger'e göre *teolojidir* ve burada Tanrı, Heidegger'e göre ilahi bir Tanrı değildir. İlahi Tanrı Heidegger'e göre teolojinin tanrısıdır.⁴⁹ Bu anlamda Descartes, Leibniz, Spinoza, Kant, Hegel gibi Batı düşünce geleneğinin en büyük metafizik sistemleri Tanrı'dan bahsederken *teolojiye* dönüşmektedir. Sözelimi Tanrı; Leibniz için *nihai temel*'dir, Kant, Fichte ve Nietzsche için *Ahlakın Tanrı*'sıdır, Descartes ve Spinoza için *nihai* ve *her şeyin üstünde Causa sui*'dir.⁵⁰ Daha açık bir ifadeyle Batı metafiziği, Tanrı ile Varlık'ı özdeş kılması bakımından *teolojidir* ve metafiziğin Tanrıları *teolojinin* Tanrısına benzemez. Metafiziğin Tanrısı Heidegger'e göre, *Causa sui*⁵¹'dir.

Batı metafiziğinin onto-teolojik yapısı o halde şudur; Varlık, bütün varlıklar için paylaşılan ortak bir zemin olarak düşünüldüğünde *ontolojidir*, bütün varlıkların üzerinde en yüksek zemin, metafiziksel Tanrı kavramı olan *Causa sui* olarak düşünüldüğünde ise

⁴⁸ Heidegger, Martin (1970), *Hegel's Concept of Experience*, trans. Kenley Royce Dove, San Francisco: Harper&Row, s. 190.

⁴⁹ Öte yandan Heidegger, teolojiyi pozitif bir bilim olarak görür. Bununla ilgili daha fazla ayrıntı için bkz. Heidegger (2002): 33-48.

⁵⁰ Marion, Jean-Luc (2012), *God Without Being*, trans. Thomas A. Carlson, Chicago: The University of Chicago Press, s. 64.

⁵¹ Hart (2000): 78-9; *Causa sui*, daha çok spekülâtif metafizikte, örneğin akılcı filozofların metafiziklerinde, kendi kendisinin nedeni olan, varoluşu, olumsal değil de, zorunlu olan varlık için kullanılan latince deyimdir. Deyimin, biri olumlu, diğeri olumsuz olan iki anlamı vardır. 1 olumsuz anlamı içinde *causa sui*, kendinden ve kendi başına varolan, mutlak anlamda bağımsız ve nedensiz varlığı (yani Tanrı'ya) gösterir. 2 Olumlu anlamı içinde ise, *causa sui*, doğası ya da özü varoluşunu içeren varlık anlamına gelir. Buna göre, Tanrı kendi varlığının temelidir ve kendi varlığının faili nedeni olarak görülür (Cevzici Ahmet, (1999), *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul, s. 173). Kavram, Kendisinin nedeni; kendi varoluşuna neden olan şey olarak özellikle Spinoza felsefesinde sıklıkla karşımıza çıkar. Spinoza'ya göre mantıksal olarak kendi varoluşuna neden olması için halihazırda olması gereken şeydir. Kendisinin nedeni olan şeyin doğası, varolmadığı takdirde kavranamaz. Çünkü varolmak onun tam da doğasına özgüdür ya da, şöyle dersek, böyle bir şeyin özü varoluş gerektirir. Spinozaya göre töz, yani Tanrı kendisinin nedenidir; çünkü salt töz, yani Tanrı başka (dış) bir şey tarafından (ab ekstra) olmaya ya da etkide bulunmaya zorlanamaz (Dürüşken, Çığdem, (2014), "Terimler Sözlüğü (Latince-Türkçe)," Spinoza, *Ethica* içinde, Alfa Yayınları, İstanbul, s. 478).

teolojidir. Bu yüzden, “metafizik kendi mutlak doğasında onto-teo-lojik’tir.”⁵² Heidegger’e göre, “Metafiziğin onto-teolojik inşası, Varlığı zemin olarak ve varlıkları zeminlenmiş olarak ve sebep veren olarak, birbirinden ayrı ve birbirleriyle ilişkili olarak tutan farklılığın hüküm sürmesinden neşet eder; bu tutumuyla da daimilik elde edilir.”⁵³ Başka bir ifadeyle, “Varolanların varlığı esasen, zemin anlamında, sadece *Causa sui* olarak temsil edilir... neden olarak *Causa sui*. Metafizik Tanrı’yı *Causa sui* olarak düşünürken, kendisine hem kesin bir deneyim hem de aynı derecede tartışmasız sınırlama anlamında, Tanrı kavramını verir.”⁵⁴ Tanrı’ya verilen *Causa sui* rolü iki kesişen temeli içerir. (1) Varlık, -her varlıktan kesinlikle farklı olduğu için- bir varolan olarak, “Tanrı” olarak ifade edilen belirli bir varolandan yoksun olarak belirlenmez. (2) Varolan (her metafizikte ilk varolan olarak iddia edilen) sadece diğer varolanlara hesabını veren ilk neden olma adına zemin vermez aynı zamanda onu mükemmelliğe getiren ve hatta varolan olmanın biçimsel özelliklerini meydana getirerek bir varolanın varlığına zemin verir.⁵⁵ Dolayısıyla metafiziğin ontolojik ve teolojik yapısı, *causa sui*’de birleşir ve onto-teoloji adını verdiğimiz yapıyı oluşturur. Ancak Heidegger’e göre Tanrı, filozofların Tanrı’sı olarak nitelendirdiği ya da başka bir ifadeyle *teolojinin* tanrısı olarak bahsedilebilecek bir Tanrı, *Causa sui* olmamalıdır. Heidegger bunu “Metafiziğin Onto-teolojik İnşası” metninde şu şekilde belirtir:

Tanrı, öncelikle, Varlık ile varolanlar arasındaki farklılığın etken doğasına yaklaşım olarak düşündüğümüz şeyin daimiliği vasıtasıyla (felsefeye) girer. Farklılık, metafiziğin yapısındaki zemin alanını oluşturur. Daimilik, Varlıkla sonuçlanır ve Varlığa oluşturucu zemin alanını verir. Bizatihi bu zemin, sebebi izah eden şey tarafından, yani, en üstün biçimde asli mesele vasıtasıyla sebep olma- ki bu, *Causa sui* olarak sebeptir-tarafından uygun bir şekilde sebebi izah etmeye ihtiyaç duyar. *Causa sui*, Felsefenin tanrısı için hakiki isimdir. İnsan bu tanrının önünde ne dua edebilir ne de bu tanrıya kurban sunabilir. *Causa sui*’nin önünde insan, ne huşu içinde dizlerini kırabilir ve ne de bu tanrının önünde müzik söyleyip dans edebilir. *Causa sui* olarak tanrıyı, felsefenin tanrısını terk etme zorunda kalan tanrı-sız düşünce bu nedenle, belki de ilahi Tanrı’ya daha yakındır. Burada bu, yalnızca şu anlama gelir: Tanrı-sız düşünce, İlahi

⁵² Heidegger, Martin (1969), *Identity and Difference*, trans. Joan Stambaugh, New York: Harper & Row, s. 15.

⁵³ Heidegger (2002b): 66.

⁵⁴ Marion (2012): 35.

⁵⁵ Marion (2012): 203.

Tanrı'ya, onto-teo-lojik'in kabul etmeyi isteyebileceğinden daha açıktır.⁵⁶

Heidegger metafiziğin Tanrı'sını reddederken, kesinlikle Tanrı'ya inanma olasılığını reddetmez. Tam tersine; "*Causa sui* olarak tanrıyı, felsefenin tanrısını terk etmek zorunda olan tanrı-sız düşünce, bu nedenle, belki de İlahi Tanrı'ya daha yakındır. Burada bu, yalnızca şu anlama gelir: Tanrı-sız düşünce, ilahi Tanrı'ya, onto-teo-lojik'in kabul etmeyi isteyebileceğinden daha açıktır."⁵⁷ Bu noktada Heidegger'in "1933'te neler oldu?" (Der Spiegel'in Heidegger Söyleşisi) adıyla basılan röportajında söylediği şu söz anlamlı hale gelir: "Yalnızca bir tanrı bizi hala kurtarabilir."⁵⁸ Bu Tanrı, onto-teolojinin Tanrısı değildir.

Sonuç

Heidegger, Varlık sorusunu yeniden sormanın zorunlu olduğunu düşündüğü Batı metafiziğine, soruyu uygun şekilde sorabilmek için uygulanmasının zorunlu olduğunu düşündüğü destrüksiyon sonucunda bu geleneğin en büyük metafizik sistemlerinin onto-teolojik bir yapıda olduğunu ileri sürer. Heidegger'e göre bunun anlamlarından biri şudur; Batı metafiziği içindeki her felsefe bir anlamda teolojidir. Tanrı, bu metafizik sistemlerde kurucu bir rol oynar ve bu yapı için zemin teşkil eder. Heidegger'e göre özü teoloji olan bu metafizik sistemlerde Tanrı'ya biçilen rol *Causa sui* olarak Tanrı kavramıdır. Ancak Heidegger'e göre *Causa sui* olarak Tanrı kavramı, bu metafizik sistemlerin ihtiyaçları doğrultusunda oluşturulmuş, felsefenin bir kavramı olmaktan öteye gidemeyen ve dolayısıyla kendisi bir kavramla sınırlandırılmış, ilahi bir Tanrı tasarımı değil, felsefenin Tanrısı'dır. Bu tür bir Tanrı tasarımı, Heidegger'e göre derhal terk edilmesi gereken bir anlayıştır. Başka bir ifadeyle Heidegger Batı metafiziğini eleştirirken Varlık sorusunun Tanrı sorusundan soyutlanarak sorulması gerektiğini düşünür. Dahası, bu tür bir soyutlama başarılı olursa, karşılaşacağımız Tanrı anlayışı, ilahi Tanrı anlayışına bizi yaklaştırabilir. Dolayısıyla eğer İlahi Tanrı'ya ulaşmak istiyorsak buna tanrısız düşünme ile başlamalıyız. Buradaki tanrısız düşünme, felsefenin tanrısı olmadan düşünme anlamına gelir ve onto-teolojinin Tanrısı olmadan düşünme, Tanrısız düşünme Heidegger'e göre ilahi Tanrı'ya daha yakındır. Heidegger'in "Yalnızca bir tanrı bizi hala kurtarabilir."⁵⁹ sözünü hatırlayacak olursak, bu Tanrı'nın Batı metafiziğine kök salmış olan felsefenin Tanrısı olmayan bir Tanrı, İlahi tanrı olduğunu kavrayabiliriz. Dolayısıyla, Heidegger'in Batı

⁵⁶ Heidegger (2002b): 66.

⁵⁷ Hart (2000): 79; Heidegger (2002b): 66.

⁵⁸ Heidegger, Martin (1993), *1933'te Neler Oldu?*, Çev. Turhan Ilgaz, İstanbul: Yapı-Kredi Yayınları, s. 30.

⁵⁹ Heidegger (1993): 30.

metafiziğine yönelttiği eleştirisi, yalnızca Varlık'ın unutulmuşluğunu açığa çıkarma ve Varlık'ın anlamına ilişkin bir soruşturma değil, aynı zamanda bizim için kurtarıcı olarak gördüğü Tanrı'ya da işaret etmektedir.

Kaynakça

Aktok, Özgür (2010), “Sunuş”, edit. Özgür Aktok-Metin Bal, *Heidegger*, (içinden), Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Aktok, Özgür (2017), “Platon’un Mağarasına Dönüş Yolunda: Heidegger, Platon ve *Aletheia*”, *Heidegger* (içinde), Felsefi Düşün Akademik Felsefe Dergisi Sayı: 8, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Bal, Metin (2016), “Tanrı Felsefeye Nasıl Girer? Sorusuna Cevaplar Olarak Platon’un *Euthyphron* Diyaloğu ve Heidegger’in Onto-teoloji Eleştirisi”, İstanbul: *Kutadgu Bilig Felsefe- Bilim Araştırmaları Heidegger Sayısı*, Sayı:30.

Cevizci Ahmet, (1999), Felsefe Sözlüğü, İstanbul: Paradigma Yayınları.

Baret, William (2008), “Heidegger: Toplu Bakış”, çev. Ahmet Aydoğan, *Heidegger* (içinde), İstanbul: Say Yayınları.

Dasdur, Françoise (2014) “Heidegger’in Fransa’da Alımlanışı ve Alımlanmayışı”, der. Sadık Erol Er, *Heidegger Paris’te* (içinde), İstanbul: Otonom Yayınları.

Dürüşken, Çiğdem, (2020), “Terimler Sözlüğü (Latince-Türkçe),” Spinoza, *Ethica* (içinde), Alfa Yayınları, İstanbul.

Hart, Kevin (2000) *The Trespass of the Sign: Deconstruction, Theology and Philosophy*, New York: Fordham University Press.

Heidegger, Martin (1969), *İdentitiy and Différance*, (Trans. Joan Stambaugh), New York: Harper & Row.

_____ (1970), *Hegel’s Concept of Experience*, trans. Kenley Royce Dove, San Francisco: Harper&Row.

_____ (1988), *The Basic Problems of Phenomenology*, trans. Albert Hofstadter, USA: Indiana University Press: Bloomington&Indianapolis.

_____ (1993), *1933’te Neler Oldu?*, çev. Turhan Ilgaz, İstanbul: Yapı-Kredi Yayınları.

_____ (1995), *Nedir bu felsefe?*, çev. Ali Irgat, İstanbul: Afa Yayınları.

_____ (1998), *Pathmarks*, ed. William McNeill, Cambridge: Cambridge University Press.

_____ (2002a), “Fenomenoloji ve Teoloji,” Der. Ahmet Demirhan, *Heidegger ve Teoloji* içinde, İstanbul: İnsan Yayınları.

_____ (2002b), “Metafiziğin Onto-teo-lojik İnşası”, der. Ahmet Demirhan, *Heidegger ve Teoloji* içinde, İstanbul: İnsan Yayınları.

_____ (2004), *Varlık ve Zaman*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi.

_____ (2010), “Kant’ın Varlık Tezi”, ed: Özgür Aktok-Metin Bal, *Heidegger* içinde, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

_____ (2013), *Hümanizm Üzerine*, çev. Yusuf Örnek, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

_____ (2016), “Platonun Hakikat Doktrini”, çev. Zeynep Berke Çetink, İstanbul: *Kutadgu Bilig Felsefe- Bilim Araştırmaları* (içinde), Sayı:30.

Kılıç, Sinan (2019), *Heidegger’de Metafizik Fark*, İstanbul: Çizgi Yayınları.

Marion Jean-Luc (2012), *God Without Being*, trans. Thomas A. Carlson, Chicago: The University of Chicago Press.

Rubenstein, Mary-Jane (2003) “Unknown Thyself: Apopharicism, Deconstruction, and, Theology After Ontotheology”, *Modern Theology*, (içinde), Blackwell Publishing.

Rubenstein, Mary-Jane (2008) “Dionysius, Derrida, and the Critique of Ontotheology,” *Modern Theology*, Division I Faculty Publications. Paper 98 24:4.

Schurmann, Reiner (1978) *Heidegger on Being and Acting*, Bloomington: Indiana University Press.

Thomson, D. Iain (2012) *Heidegger: Onto-teoloji/ Teknoloji ve Eğitim Politikaları*, çev. Hüsamettin Arslan, İstanbul: Paradigma Yayınları.

Williams, John Reynold (2005), *Heidegger'in Din Felsefesi*, çev. Mehmet Türkeri, İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.

Young, Julian (2017), *Heidegger'in Geç Dönem Felsefesi*, çev. Elif Korkut, İstanbul: Dergâh Yayınları.